

նւ եթէ չըլլար ժողովուրդ մ'որ օգնէր պարէնով, ամէնքնիս սովամահ պիտի ըլլային: Այժմ կը տեսնէք թէ ինչ վիճակի: [19] մէջ ենք: Նւ այս ամենայն սղէտք ունին Նաժմանտովեանը աւնոց, որոնք կը վախճանք թէ պիտի հասնին շուտով:

[20] Գիտեմ որ իջրեւ քարեկամ պիտի վշտակցիք իմ թշուառութեանցս, ինչպէս ես իմ առաջին նամակներուս մէջ ցուցցիք իմ ուրախութիւնս ձեր յաջողութեան համար . . . :

Հոս կը դադրին Լէոնարտի նամակները: Հրատարակէն հոս դաժն է նաեւ (Պակ. ՃԻ) արեւագրական ճշգրտագրութիւնը Լէոնարտի ձեռագիրներուն, որ կը ներկայացնէ երեք պլեհայլ դրիւք հայ գեմբեր: Լէոնարտը մասնաւոր փոյթ մը ցուցած կ'երեւայ այս կերպարանքները լաւ նկարելու, եւ եթէ համեմատենք ճարտար նկարչին միաժամուրդագրիներուն հետ՝ արդիւմբը շատերէն աւելի յաշորած են:

B. S.

ԿԵՆՍԱԿՐՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԻԳՐ ՍԻՄՔՆՆԵՆ

(Երբեք խորհրդական Հռոմաբնիկ):

Գրիգոր Սիմյեան, Հայաբարաբաբա հոփն անգամ տէրութեան խորհրդանցին ընտրուած պատգամաւորն, յամենցունց մեծարուած եւ արդիւնաշատ վարմի քաղաքագետն, աստեանկալութեան նախագահն, արքունի խորհրդականն եւ կամեղեկէ Հայոց եկեղեցական վարչութեան հոգաբարձուն, ծնած է Կերլա - Հայաբարաբա 1823ին Յուլիս 2ին: Հայրն էր Յովհաննէս Սիմյեան, մայրը՝ Վերմիլիայ Պակտանֆի (Ստուսած արքան): Եովհաննէս Սիմյեան քաղաքի ամենէն մեծարեալ քաղաքացիներէն մէկն էր, որ դարուս երկրորդ կիսուն սկիզբը շատ տարի ամենայն յաջողութեամբ վարեց աստեանքանու-

թեան պաշտօնն՝ որ այն ատեն կար, ինքնակամ հրաժարելով նոյն պաշտօնին եկամտէն:

Սիմյեանին նախնիքը քաղաքի հիմնադրութենէն ի վեր — գրեթէ երկու դար — միշտ մեծ պատուով մը էին իրենց քաղաքացեաց առջեւ: Իւր պագերն էին որ անցեալ դարու սկիզբը քաղաքի Աւստման Ս. Ստուսածանին նախկառուցց եկեղեցին շինեցին իրենց անձնական ծախիւրէ, որ եւ մինչեւ ցայսօր կանդուս կը կենայ եւ հիմայ ալ Սիմյեան գերդաստանին պաշտպանութեան տակ է: Այս եկեղեցւոյն պատկերը նոյն իսկ իրենց աշուականութեան նշանին մէջ կը տեսնուի:

Գրիգոր Սիմյեան տարրական ուսումնեքն իւր ծննդեան քաղաքն առած է, իսկ վարժարանն եւ իրաւաբանական ուսումնեքը՝ Ղազգէնպուրիի լիկէոնը լինցընելով՝ Մարտիվաշարէյէ գնաց, ուր որ վճարեկէ ատենի (Entscheidungsgericht, iðlðtábla) մէջ ստացած իրաւագիտական հրահանգէն հետեւ, փաստաբանութեան խիստ քննութիւն ըրաւ: Այնուհետեւ՝ Կերլա - Հայաբարաբա լիկէոնը իւր գործունէութեան ասպարեզ: Հոս ամուսնացաւ Մարտինոս Նովագին, որ շատ տարի Հայաբարաբան գլխաւոր գատաւորն եւ պատգամաւորն էր, իւնիւստինս դատեց հետ:

Հաղիւ 25 տարեկան էր, երբ 1848ին, Յուլիս 18ին իւր քաղաքը զինք պատգամաւոր ընտրեց Բեշդի ազգային ժողովին համար: Իբրեւ նորընտիր պատգամաւոր Օգոստոս 22ին, զորս ժողովի օրինաց առթիւ, խոսեցաւ պատգամաւորաց սենեկին մէջ իւր առաջին ճառախօսութիւնը, որ սենեկէն մեծ հաճութեամբ ընդունուեցաւ: Քիչ մ'ետքը, Օգոստոս 26ին հարցաքննեց (interpell) կառավարութիւնը՝ ստորին գաւառաց զինուորական վիճակին նկատմամբ ու Սեպտեմբեր 19ին խոսեցաւ ձրի ծառայութեան (urbarium) փոխարինութեան օրինաց առաջարկութեան նիւթին վրայ — Բայց ոչ միայն ի Բեշդ, այլ նաեւ 1849ին Տէպրէցին խորհրդաց մասնակցեցաւ: Հոն հանդիպեցաւ վերջին անգամ իւնիւստ Գիշ Հայ ջորապետին, որ քիչ մ'ետքը գնդակի բռնուեցաւ: Հուշագրից 48ի ապստամբութեան գլխաւորներէն մին ըլլալուն:

Ասկէ ետեւ յայտնի յեղափոխութեան եւ սատակի խառնակութեանց պատճառաւ մեր երկրասարդ գիտնականին առջեւ ուրիշ բան չկար, բայց եթէ երկու ծամայլ կամ երթալ հարաւային լուսնդարիպէն դէպ ի Սերպիդ սահմանը, եւ անկէ անցել ի վտարանգութիւն, եւ կամ թողուլ քաղաքագիտութիւնն եւ ետեւար-

թիւններէն մէկ կը գտնենք ինչ ինչ ձեռագիրներ որոնց իւրեքն Ուլքեանց վրայ է (տես Թիւ. 1030, 1031 եւ Դը. էք 237) եւ երբ կարգի դրուեցան այս արձակ թերթերն, որոնցմէ կ'ազնուեցաւ Codex Atlanticus բուսածը, ասոնք դուրեցան այս ձեռագրոյ թով հոս տեղը, եւ հաւաքելն աս երկուքն ալ մէկ թերթի վրայ կեցոյ: Եթէ այս չէ պատճառն որուն համար Dr. Jordan այն վերջիւնեւ տիտղոսը գրած է, ուրիշ պատճառ մը չեմ կրնար երեւակայել: Ձեւագր եւ ինքն արկիւղ չէ կ'ընդարձակէ մէկն էլ իւր գիտութեան կրնայ Լէոնարտի ժամանակէն: Իստիկայ յորմարէ քաղաքի մէջ լիւսնդարներուն բնակիչները թիւնափոխ տեսնանք զի Դը. էք 241:

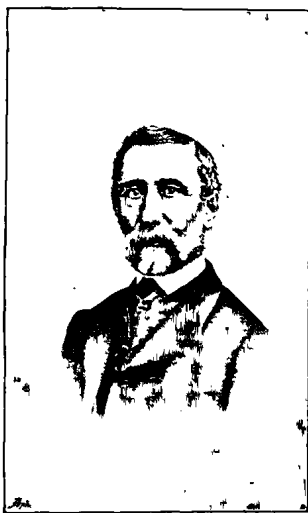
կել ինք զինք բացարձակ իշխանութեան օրինացը: Ինք դարձաւ Գրանսիրլանտիա եւ Գլազգէնպուրկ զինուորական գաղտնատանին առջեւ հանուեցաւ: Բայց ազատեցաւ իրաւագիտութեան իւր վաղեմի ուսուցչին միջնորդութեամբն, որ նոյն զինուորական գաղտնատանին անդամ էր:

Իսովայոյզ ժամանակներն անցնելէն ետեւ, քաղաքականութեան ասպարէզը թող տալով՝ իւր կալուածները գնաց եւ հոն ուսումնական ղեաղմանց տուաւ ինք զինք: Բայց չկրցաւ երկայն ատեն հանգիստ վայելել: 1861ին Կերլա-Հայ-աքաղաքը զինք քաղաքապետութեան պաշտօնին կուշեց: 1863ին Սող. Կաքաւկոյին հետ Հերմանշդատի ժողովոյն պատգամաւոր ընտրուեցաւ, բայց այս ընտրութենէն հրաժարեցաւ: 1865ին Գլազգէնպուրկի ու յաջորդ տարին Բէշշի պատգամաւոր անուանեցաւ, եւ 1875ին դարձեալ քաղաքապետ ընտրուեցաւ: Ինչպէս որ 1865էն մինչեւ 1868, նոյնպէս յաջորդ եւսմայ (1869 — 72) միջոցին տէրութեան պատգամաւոր ընտրուեցաւ: Ընդհանրապէս իւր պատգամաւորութեան պաշտօնին մէջ շատ գործունեայ էր Սիւնյեան:

Ներք 1868ին Հունգարիոյ եւ Գրանսիրլանտիոյ միութեան օրինաց եւ կանոնաց վրայ կը խօսուէր ու կը հակաճառուէր պատգամաւորաց սենեկին մէջ, Սիւնյեան իւր գեղեցիկ ճառախօսութեամբն՝ Ստորին սենեկին մտադրութիւնը Գրանսիրլանտիոյ կաթողիկէ Հայոց եկեղեցւոյն վրայ դարձուց: Իւր խօսակցութեան արդիւնքը կը գտնենք 1868ին տրուած հունգարական օրինաց ԽԳ. Գլխոյն, 14հորդ յօդուածին մէջ, որ յաջորդն սահմանած է. « Գրանսիրլանտիոյ այն ամէն օրէնքներն, որոնք Աստեայի եւ վաղեմի Հունգարական կուռած մասերուն մէջ ընդունուած կրօնի գաւառութեանց (vallásfelekeret), եկեղեցեաց եւ եկեղեցական իշխանութեանց կրօնական կիրառութիւնն եւ ինքնիշխան աղատութիւնը, հասարակաց իրաւունքը, իրարու մէջ եղած

յարաբերութիւններն եւ գործունէութեան սահմանը (Wirkungskreis) կ'ապահովցնեն» ոչ միայն առանց միատու պիտի պահուին, հապա միանդամայն յոյն եւ կաթողիկոսայ Հայ եւ արեւելեան յունածէս եկեղեցեաց վրայ պիտի տարածուին: Եւ Օրինագրութեան առաջարկութեանց սկզբնական բնագրին մէջ « Կաթողիկոսայ Հայ Բացատրութիւնը չկար, եւ իւր ճառին հետեւութեամբն յօդուածին մէջ առնուեցաւ: Եւ այսպէս՝ այս օրինաց ձեռք մեր եկեղեցւոյն պատրուան ապահով գիրքը՝ Սիւնյեանին հանձնարելու առջու ճառախօսութեան արդիւնքն է:

1872ին երկու դար լրացած էր, որ Հայք Միջպէլ Արաֆի Ա. իշխանէն հրաւիրուելով՝ Գրանսիրլանտիոյ անընդհատ պատերազմներով ու ներքին խռովութեանց պատճառաւ ինկած վաճառականութիւնը նորոգելու համար Գրանսիրլանտիոյ կողմէն եկան եւ հոն գաղթականութեան անսպասելի տեղեր հիմնեցին: Սիւնյեան, իբրեւ քաղաքապետ, առաջարկեց որ Կերլա-Հայաքաղաքը սոյն պատական գէպքին երկկարեան յորեկանք մեծաւ հանդիսեւ տնախմբէ: Այս գեղեցիկ գաղափարն համարական ընդունելութիւն գտաւ, եւ անոր մասնաւորութիւնքն որոշելու համար մասնաժողով

ԳՐԻԳՐ ՍԻՄՍՅԵԱՆ

ղով մ'ալ անուանեցաւ քաղաքին պատգամաւորութեան կողմանէ: Եւ զինք սխալիւր, մասնաւոր կէտերու վրայ ալ խօսուեցաւ եւ առանձին որոշումներ ալ եղան: Այսու ամենայնիւ՝ երկկարեան տնախմբութիւնը չկատարուեցաւ, անշուշտ քաղաքական նկատմունքներու պատճառաւ:

Թէ որչափ կը ճգնէր Սիւնյեան՝ իբրեւ տէրութեան պատգամաւոր իւր քաղաքին իրաւացի պահանջներն ու շահն յառաջ տանելու, անկէ ալ յայտնի է որ Կողմանոս Գոթերեւելի գիտականն ու զայա քաղաքին ընտրեալ պատգամաւորն, օր մը երբ Սիւնյեան գարձեալ իւր քաղաքին համար կը խօսէր, այսպէս ըսաւ. « Բարեկամ, Կերլա քաղաքը գեո

կենդանութեանը աստեղ թելք արձան պիտի կանգնէ:

Եւրէ Հունգարիոյ դաւաճապետութեանց սահմանները փոփոխուեցան եւ նոր կարգադրութիւններ եղան, Սիմայեան հինգ տասնական իրաւունք ունեցող քաղաքներու, այսինքն Կլաւդեպոլիսի, Հայաքարաքի, Ջըլահի, Գոլոսի եւ Սեգի դաւաճապետ անուանուելու որոշուած էր կառավարութեանը, այնպէս որ այն անունուն ներքին գործոց պաշտօնային այս քաղաքներն ընտանեկան խօսակցութեան մէջ «Սիմայեան կոմսութիւն» կ'անուանէր: Սակայն ինքնոր պաշտօնէն համեստութեամբ հրաժարեցաւ, եւ իւր միտութեանց աւելի համապատասխանող ատենական պաշտօնն առաւ:

Իւր ատենակալութեան նախագահ իւր անհամեմատ ազգարարութեան հետ ընկերացուցած էր հիմնական գիտութիւն, անձնանուէր փորձունեւութիւն եւ շրջակայեաց ու խոհեմ կառավարութիւն, որով դատարարական պաշտօնին մեծ պատիւ բրաւ: Ասոր յայտնի վկայ է Պարոն Կարոյու Արոր՝ Մարոշվաշաշէլի վճռատու ատենին փառքի նախագահ, որ Սիմայեանին վրայ մեծ դրօշման էր և մեծարանք կը խաբար: Ատենակալութեան պաշտօնէն հրաժարիլէն ետեւ՝ Հայաքարաքը զինք 1877ին եօթներորդ անգամ տերութեան ժողովոյն պատգամաւոր ընտրեց, եւ 1879ին Հայ կաթողիկոսայ եկեղեցական վարչութեան հոգաբարձու անուանուեցաւ: Ասկէ ետքն իւր գլխաւոր ջանքն եղաւ Հայ եկեղեցւոյ ու դպրոցաց յառաջացումը: Վասն զի ալ արժանեաց եւ զոհորութեամբ լին հրապարակական կեանքէն եւ քաղաքային իրողութիւններէ հրաժարելով առանձնացաւ, յանձնելով մանաւանդ այս վերջին իւր փեսային եւ պատգամաւորութեան մէջ իրեն յաջորդին Տ՝ Անտոն Մոնարեանին, — որ մեր մէջ երեւելի մատենագիր եւ առաջնգար որ պատգամաւորներն սին է:

Ճանաչող ազգայնոց ծանօթացընել այնպիսի անձի մը հրապարակական կենաց ընթացքին ամենէն նշանաւոր կէտերն, որ ամենէն սիրուած է եւ իւր մեծ արժանիքն ամեն Հունգարահայոյն ծանօթ է: Մեզի կը մնայ արանսխուանիոյ ազգայնոց հետ լուսն միշտ, Ընդ երկար կեցցէ, եւ ապա վերստին ծաղիկ յերկին:

Կեդրա-Հայաքարաք:

Ա. ՓՈԹԱՍ

ՍԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

Փր. Միլլէրի Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes հուսման թիւթին մէջ (Բ. Տարի 1888, 3 հոտը, էջ 259—262.) գրած հետեւեալ յօդուածը թարգմանեց ամբողջ:

ԱՌՈՐԵՆԻ ԳՈՐԻԹԵՆԻ

Պատմութիւն Առաքելի Գալիթիեցւոյ ոսկի դիպուածոց Հայաստանեայց եւ գաւառին Ալաշկաղայ եւ մասին Գողթնի գաւառի սկսեալ ի Ռոմի թուականէն Հայոց մինչ ի Ռեփիթ թ. բառ ձեւանադիր օրինակի արտաքերլոյ ծախիք եւ հակադրութեամբ հեղինակին, Տպեալ հրամանաւ սինդի Ե. Էլիմանի ի Վաղարշապատ՝ ի տպարանի սրբոյ կաթողիկէ Էլիմանի, 1884—ՌԵԼԻ. 80, 524 երես:

Առաքելի Գալիթիեցւոյ Պատմութիւնն՝ որ ժեշտարուն կ'ապրէր, հայերէն հաղաւթաւ գրոյ կարգէն է, որովհետեւ թէ եւ Ամուրեւաճ տպաւան էր, ամբողջ տպարանը օրինակը Արեւելք ուղարկուեցան եւ հոն իբրեւ շատ կարգադրող գիրք մուշեցաւ եւ կամայ կամայ անհետացաւ: Հ. Բեդեքեման Արեւելք լուսն ուղեւորութենէն յետո՛ւ նոյրը չէր տեսած երբեք, եւ հաջիկ Զուլայի մէջ բախտ ունեցաւ օրինակ մը գտնելու: Գրքին պետական մատենադարանին համար՝ Այն պատմաւառ ժամանակաշարմար եւ օգտակար գրք մը գործեց Էլիմանի սինդն սոյն հաղաւթաւ գործոյն նոր տպագրութիւնն ընելով, եւ այն՝ Ա. Տպագրութենէն լուսն գոյն կանխաւաւ:

Գործոյն հեղինակն՝ Առաքել Գալիթիեցի, ինչպէս մականունն յայտնի է՝ Գալիթիեցի էր, Մահուան տարին՝ լիմանի գերեզմանատան մէջ իւր գերեզմանադարան վրայ գրուած է, այն է՝ Ռեփիթ (1669): Որովհետեւ հեղինակն իւր գործոյն վերջը վրե՛տէ թէ նոյրը «յաւառ ծերութեան ժամանակ» սկսած է, կրնանք ծագ գարու վերջին տարիներէն մէկն իւր ծննդեան տարին համարիլ:

Ինչպէս հայ հեղինակաց շատերն՝ նոյնպէս Առաքել եկեղեցական է: Իւր սեպհական վկայութեան համեմատ՝ Էլիմանի մեծցած ու կրթուած է, եւ ի մասնաւոր քաղաքակալ Ա. Կաթողիկոս (1632—1655) իւր ուսուցիչն կ'անուանէ: Ասոր թեւադրութեամբ Առաքել, ինչպէս ինքնին կը պատմէ, (Գլ. 46, էջ 515) 1651ին իւր պատմութիւնը գրել սկսած է: Ասոր իրաւաւորութեան շուր տարի, այն է՝ մինչեւ փիլիպոսի մահը (1655), եւ անկէ ետեւ երեք տարի մէկ ի Ռոմ եւ գործը: Յակոբ Գ. Գալիթիեցի յաւառին հրամանաւ դարձեալ սկսած է շարունակել եւ մինչեւ 1662 Մատուած: Այն ժամանակ Էլիմանի սինդի տպարանն Ամուրեւաճի էր, ուր գործն Ոսկան եպիսկոպոսին խնամով տպագրուեցաւ, (80, 650 երես), բայց բաւական կամայական եւ թեքի եղանակաւ: Հեղինակն

¹ Petermann, Reisen im Orient, Լպրքի 1860—1881, 80, Հոր. Ա. էջ 223, Հմմ. Կառ. Neumann, Arm. Lit. էջ 249 ծան. 1: Եւ ալ իմ օրինակ հայ եկեղեցականի մը լուսն պարտական եմ, որ նոյնի Արեւելք ինքն զինք բաւական բարեք գտնի: